

İşçi Göçü Bağlamında Necatigil'in *Konuk İşçi Şiiri*

Yelda Arkan , Mersin – Fırat Erikli , Mersin

 <https://doi.org/10.37583/diyalog.1217575>

Öz

Göç olgusu birçok toplumsal olay gibi edebiyat içinde kendine kolayca yer bulmuştur. Gurbette bulunan vatandaşlarımızın kendi duygularını yazıya dökme ihtiyacı göç yazınının çıkış noktasını oluşturan en büyük etken olmuştur. Ancak göç yazınına yapılan katkılar yabancı bir ülkede yaşamakta iken gerek Türk gerekse bulunduğu ülkenin edebiyatına katkı yapan yazarlarla sınırlı değildir. Zira Türkiye’de bulunan kimi yazar ve şairler de göç yazınına katkıda bulunmuştur. 1972 yılının Kasım ayında Yeni Dergide (Sayı: 98) *Konuk İşçi* isimli şiiri yayımlanan Behçet Necatigil göç yazınına Türkiye’den katkı yapan yazar ve şairlerimizden biridir. Bu çalışmada göç olgusuyla birlikte bu olgunun Necatigil’in *Konuk İşçi* şiirine yansıma biçimleri, şairin şiir anlayışı ışığında ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Behçet Necatigil, göç, şiir, göç yazını, konuk işçi.

Abstract

Necatigil's 'Konuk İşçi' Poem in the Context of Labor Migration

The phenomenon of migration has quickly found its place in literature, like many social events. The need of our expatriate citizens to write down their feelings has been the biggest factor that constitutes the starting point of migration literature. However, contributions to migration literature are not limited to writers living in a foreign country and contributing to the literature of this country. Some writers and poets in Turkey also contributed to the migration literature. Behçet Necatigil, whose poem named *Konuk İşçi* was published in Yeni Dergi (Number: 98) in November 1972, is one of our poets who contributed to the migration literature from Turkey. This study attempts to show the reflection of the migration phenomenon on Necatigil's *Konuk İşçi* poem in the light of the poet's understanding of poetry.

Keywords: Behçet Necatigil, migration, poem, migration literature, guest worker.

EXTENDED ABSTRACT

It would not be normal for the phenomenon of migration, which is in the field of interest of many disciplines, not to be reflected in literature. As a matter of fact, the labor migration from Turkey to Germany brought a new perspective to the field of literature in the following years. With this migration, common feelings and perspectives have become evident in the individuals who migrated. However, when the next generations are also taken into consideration, it is seen that the social realities of each generation are reflected in these literatures in different ways.

It is not correct to attribute migration literature only to writers who have been in a foreign country and have contributed to the literature of the country they are in. Because some writers and poets in Turkey also contributed to the migration literature. The reason for this is that this migration event, which turned into a fury, affected those who were left behind as well as those who migrated at that time. This wave of migration has caused many people to have different dreams at a time when unemployment and economic problems were felt at a high level. The concept of Germany has been adopted as a door of hope that will make these dreams come true. This idea has influenced a large part of society. For this reason, it would not have been possible for this rush of migration not to have an impact on Turkish literature in Turkey.

Behçet Necatigil, one of the most well-known poets living in Turkey, is also among those who cannot remain indifferent to the phenomenon of labor migration. His contribution to guest worker literature can be attributed to several other reasons. Necatigil, both as a poet and as a translator, was intensely interested in German literature, stayed in Germany for certain periods of his life, albeit for a short time, and formed a close friendship with Yüksel Pazarkaya, one of the most important representatives of the first generation of migration literature.

When he went to Germany in 1972² as a guest of the German Academic Exchange Service (DAAD), he spent most of his time with Yüksel Pazarkaya. In November 1972, his poem named *Konuk İşçi* was published in *Yeni Dergi* (Number: 98). This poem is one of the reflections of migration literature in Turkey. Some of the expressions Necatigil used in the letters he wrote to his family during his time in Germany were also reflected in her poem entitled *Konuk İşçi*. For this reason, it would not be wrong to assume that he wrote the expressions in his poetry by feeling himself.

In this study, together with the phenomenon of migration, the reflection of this phenomenon in Necatigil's poem will be tried to be revealed.

In order to better understand the labor migration to Germany, the migration flow before the migration agreement will also be examined. Afterwards, the development of migration after the Turkey-Germany Labor Agreement and the traces of our immigrants' stay in Germany will be followed.

The starting point of the migration literature was the writing of the feelings of the immigrating people after they immigrated to Germany. Under the title of Migration Literature, the themes in the works of our citizens who work abroad and the literary genres they put forth will be discussed. In this direction, the characteristics of different author generations will also be mentioned.

Behçet Necatigil is a master translator, poet and writer, known for his poems and radio plays, as well as his translations from German. He also contributed to the phenomenon of labor migration by writing a poem titled *Konuk İşçi*.

In this study, *Konuk İşçi* poem will be discussed in the light of its author's understanding of poetry, his residence in Germany, his experiences in Germany and his friendship with Yüksel Pazarkaya. The analysis will be mainly guided by Behçet Necatigil's thoughts on poetry and his personal correspondence with family and writer friends.

---

² July-August-September

Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması Öncesi Göçler

Türkiye'den Almanya'ya göç, İşgücü anlaşması imzalanmadan önce kendini asgari düzeyde göstermeye başlamıştır. Bazı özel kuruluşlar Türklerin mesleki gelişimlerine katkıda bulunmak amacıyla farklı projelerle Türk iş gücünün Almanya'ya gitmesine katkıda bulunmuştur (Hunn 2005: 35). Bu zeminin oluşmasında Türkiye'nin misafirperver tutumunun önemi de oldukça büyüktür.

Nitekim Türkiye, Weimar Cumhuriyeti'nde tarım politikası alanında danışmanlık yapan ve aynı zamanda bir parlamenter de olan Fritz Baade'nin Almanya'da sertleşen siyasi durum neticesinde Türkiye'ye göç etmek istemesine olumlu yaklaşmış ve Baade'ye kucak açmıştır. Baade'nin ülkemizde hem öğretim elemanı olarak hem de hükümet danışmanı olarak görev yapmasına olanak sağlamıştır (K-IfW, 2021)³. Savaşın ardından Amerika'da kısa bir süre gazetecilik yapan Baade 1948 yılında Kiel Dünya Ticaret Enstitüsü (Institut Für Weltwirtschaft, Kiel) Başkanı olarak göreve başlamıştır (K-IfW, 2021). Almanya'ya dönüşünün ardından Alman Parlamentosunda da yer edinmiş olan Baade muhtelif konularda Türkiye için angaje olmuş ve destek sağlamıştır (Hunn 2005: 35).

Kiel Dünya Ticaret Enstitüsü Başkanlığı esnasında Türkiye'ye katkı yapmaya devam eden Fritz Baade 1956 yılında Almanya Dış İşleri Bakanlığı'na başvurarak enstitünün geliştirdiği mesleki gelişim projeleri kapsamında Türk zanaatkârlara kendilerini Almanya'da geliştirme fırsatı yaratmıştır. Bu projelerle yüksekokul mezunu gençlerin Türk endüstrisinin geleceğini şekillendirecek kalifiye iş gücünü oluşturması ve Türkiye'yi yatırımcılar için daha cazip hale getirilmesi hedeflenmiştir. Nitekim 1 Nisan 1957 yılında yüksekokul mezunu 12 stajyer Kiel'e gelmiştir (bkz. Hunn 2005). Bu ilk adım gerçekleşikten sonra Almanya'ya staj için gelen mezunların sayısı belirgin bir şekilde yükselmiştir. Yeni bir anlaşmayla 200 stajyer Schleswig-Holstein'a gönderilmiştir (Abadan 1964).

Dönemin Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss 1957 yılında yeni bir projenin daha hayata geçmesine katkıda bulunmuştur. Heuss resmi bir Türkiye ziyaretinde⁴ kendine gösterilen misafirperver tutum karşılığında Ankara'ya yüksekokul mezununun 150 Türk'ün Almanya'da mesleki gelişimlerine devam etmeleri konusunda teklifte bulunmuştur (Frieder 2006: 120). Böylelikle bireysel göç girişimleri ile birlikte 1960 yılı yazına kadar 2500 civarında Türk Almanya'da çalışma fırsatı yakalamıştır (Dahnen/Kozlowicz 1963: 39; Hunn 2005: 42).

Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması

30 Ekim 1961 tarihinde Türkiye ve Almanya arasında mutabakata varılan işgücü anlaşmasının imzalanma sebebi sadece Almanya'nın acilen işgücüne ihtiyaç duymasıyla sınırlı değildir. Bu anlaşmanın dış siyaset açısından da önemi oldukça büyüktür. Çünkü

---

³ K-IfW (Kiel- Institut für Weltwirtschaft)

⁴ Mayıs 1957

Türkiye o dönemde Almanya için önemli bir ticaret ortağıdır ve NATO üyesi olması nedeniyle de stratejik bir öneme sahiptir.

Dönemin bazı gazeteleri aracılığıyla bu anlaşmayla ilgili haberler de yavaş yavaş halka yansımaya başlamıştır. 17 ve 21 Şubat 1961 tarihli Hürriyet gazetesinde Türkiye ve Almanya arasında işgücü değişimi protokolü hazırlanacağına dair haberler yer almıştır. Birkaç gün arayla bu protokolün kimi detayları da duyurulmaya başlanmış ve Almanya'da çalışma süresinin bir ila üç yıl ile sınırlandırılacağı belirtilmiştir⁵. Türk tarafının Almanya'ya gidecek vatandaşları için sınırlı bir ikamete onay vermesi o dönemdeki sanayinin durumu da gözetildiğinde aşağıdaki nedenlere bağlanabilir. Bu nedenler evvela yurt dışında çalışmış ve tecrübe kazanmış kalifiye işgücünü kaybetmemek, sonra da bu iş gücünü ülke endüstrisi dâhilinde kullanıp ekonomide canlılık sağlamak olarak yorumlanabilir.

15 Temmuz 1961 de Federal İstihdam Dairesi dört çalışanını İstanbul'a göndermiş ve başvuruları bu danışma merkeziyle kabul etmiştir. 24 Eylül 1961'de İstanbul'daki bu danışma merkezinin organizasyonunda ilk 68 Türk işçinin Almanya'ya uzanan yolculuğu başlamıştır (Jamin 1998: 155; Hunn 2005: 53).

Anlaşmanın ilk versiyonunda Almanya'daki çalışma süresi iki yıl ile sınırlıyken 30 Eylül 1964 yılında yapılan ikinci bir anlaşmayla bu süre ibaresi anlaşmadan kaldırılmıştır (Hunn 2005: 67). Ayrıca çalışmak üzere Almanya'ya giden işçilerin ailelerini de bu ülkeye getirme olanağı ikinci anlaşmadan hemen önce bir protokol ile kendilerine tanınmıştır⁶.

Bu durum, gelen Türk işçilerin Almanya'da iyiden iyiye yerleşik hale gelmesine öncülük etmiştir, zira anne veya babaları vasıtasıyla Almanya'yayla tanışan Türk gençleri burada eğitim görmüş, yabancı oldukları bu kültürü keşfetmeye, tanımaya ve adapte olmaya başlamıştır. Böylelikle Almanya'daki ikinci nesil Türkler öz kültürleri ile bu yeni kültürü sentezleyerek yeni bir hibrit kültürün oluşumunu hızlandırmıştır.

Göç Yazını

Türkiye'den Almanya'ya göç her ne kadar farklı sebeplere bağlı olarak gerçekleştiyse de temelde göç eden bireylerde ortak duygular ve bakış açıları oluşmuştur. Bu duygu ve düşünceler kendini edebiyat alanında belirgin biçimde fark ettirmiş, dönemin popüler konuları olarak yazınlarda yer almıştır. Almanya'ya göç etmiş bazı Türkler gurbetteki tecrübe ve hislerini yazıya dökmeye başlarken, Türkiye'de yaşamasına rağmen göç olgusunu içselleştirmiş bazı yazar ve şairler de aynı veya benzer temaları işleyen eserler vermiştir.

Göç yazınında işlenen konu ve düşünceler ise doğal olarak yazarların mensup oldukları nesillere göre farklılık göstermiştir, zira her dönem veya nesilde farklı temalar önem kazanmıştır. Her kuşak kendi yaşadığı toplumsal gerçeklik bağlamında yazınsal

⁵ Bkz. Hürriyet, 24.2.1961.

⁶ <https://media.iskur.gov.tr/16516/turkiye-federal-almanya-igucu-anlasmasi.doc>

metinler üretmiştir. Nitekim Şölçün (2000) göç yazınının Almanya'ya farklı tarihlerde göç eden kuşaklara göre ayrılması gerektiğini belirtmiştir.

Bu doğrultuda Zengin (2010) *Türk-Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar* adlı çalışmasında Türk kökenli yazarların yazdığı eserlerden oluşan ve bu edebiyatı nitelendiren kavram kullanımlarını irdelemeye çalışmıştır. 'Konuk (-Misafir) İşçi Edebiyatı', 'Azınlık Edebiyatı', 'Gurbetçi Edebiyatı', 'Göçmen Edebiyatı', 'Kültürlerarası Edebiyat ve Kültür- aşırı Edebiyat' gibi farklı kavram kullanımlarını saptayan Zengin, bu edebiyatın gelişim ve değişim aşamalarını tarihsel süreç içerisinde ortaya koymuştur (bkz. Zengin 2010).

Çalışmada göç yazını ilk kuşak, ikinci kuşak ve günümüz olmak üzere üç farklı başlığa ayrılmıştır.

İlk kuşak olarak nitelendirilen yazar grubu Almanya'da göç yazınının ilk örneklerini vermeye başlarken eserlerinde iş yerinde ve günlük yaşam esnasında kendini gösteren olumsuz tecrübeleri ve kültür farkına bağlı olarak ortaya çıkan kültür şokunu işlemişlerdir (bkz. Zengin 2010). Birinci kuşak bu duygularını en iyi şiir yardımıyla aktarabildikleri için bu dönemde edebi tür olarak şiir, hikâye ve roman türlerine kıyasla daha fazla tercih edilmiştir (Günay Köprülü 2020: 42). Zengin, bu kuşağa ait yazınların *Konuk (Misafir) İşçi Edebiyatı* olarak nitelendirildiğini saptamıştır.

İkinci kuşak, ilk kuşak yazarlarla birlikte bir sonraki yazar kuşağını da kapsamı bakımından literatürde bir geçiş evresi olarak değerlendirilir, zira bu dönem içinde birinci ve ikinci kuşaktan yazarlar yer almaktadır (Zengin 2010: 338). Bu kuşaktaki yazınların Göçmen edebiyatı kavramı altında değerlendirilmesi bu geçiş evresini tanımlaması açısından önemlidir. Sebebi ise göçmen kavramının sadece Almanya'ya ya da başka bir ülkeye göç etmiş bireyleri değil yabancı bir ülkede doğmuş olsalar dahi yakın neslinde göçmen geçmişi olan herkesi kapsamıdır (bkz. Zengin 2010: 339). Bu kuşağa ait göç yazınında işlenen konular, yazarların içinde buldukları yabancı kültürü benimsemesi, dil ve kendini ifade yeterliliğinin sağlanmasına bağlı olarak ilk kuşakta işlenen temalardan sapmıştır (bkz. Zengin: 2010).

Günümüz kuşağında durum oldukça farklıdır. İşlenen temalara bakıldığında bu yazın dönemine göç yazını demek bile neredeyse mümkün değildir. Günümüz kuşağı önceki iki dönemin konu kalıpları dışına çıkmış, yazarlar eserlerinde bireysel ilgilerine göre konular işlemiştir. Bir yerde herhangi bir kültürün temsilcisi olmak veya okur tarafından bir temsilci olarak görülmek kaygısından sıyrılmışlardır (bkz. Zengin 2010).

Ancak göç yazınının sadece yabancı bir ülkede bulunarak gerek Türk gerekse bulunduğu ülke edebiyatına katkı yapan yazarlara mal edilmesi elbette mümkün değildir. Çünkü bir furyaya dönüşmüş bu göç olayı o dönemde göç edenler kadar geride kalanları da etkilemiştir. Sözü edilen göç dalgası işsizliğin ve ekonomik darboğazın üst seviyede hissedildiği bir dönemde birçok kişinin farklı hayaller kurmasına sebep olmuş ve Almanya kavramı hayallerin gerçek olmasını sağlayacak bir umut kapısına dönüşmüştür. Toplumun büyük bir kısmını etkisi altına alan göç furyası Türk edebiyatına da etki etmiştir. Dolayısıyla Türkiye'de bulunan kimi yazar ve şairlerin de göç yazınına katkıda

bulduğunu vurgulamak gerekir. Bunlardan birkaçı: Behçet Necatigil (*Konuk İşçi* (1973), *Ayrılık Destanı* (1975)), Fazıl Hüsni Dağlarca (*Almanlar Makinaları Sever* (1974), *Almanya’larda Çöpçülerimiz* (1977)), Edip Cansever (*Mendilimde Kan Sesleri* (1974)).

Aynı paralele farklı alan çalışmalarına bakıldığında işçi göçüyle başlayan yazınları nitelendirme çabasının genel olarak yazının dönemsel özelliklerinden yola çıkarak yapılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu konuya ilişkin ilk bilimsel çalışmalar Harald Weinrich ve Irmgard Ackermann tarafından yapılmıştır. Franco Biondie ve Rafik Schami de kavram tartışmalarına katkı sağlayan önemli isimlerdir (Kalkan 2017: 191). Ancak çalışmanın içeriğinde, çalışmaya ayrı bir boyut kazandıracak için farklı kavram ve kavram tartışmalarına yer verilmeyecektir.

Almanya’ya siyasi nedenlerden ötürü, çalışmak amacıyla, okumaya ya da kısa süreli bir eğitim amacıyla gelen birinci kuşağın bu dönemde ürettiği eserler, toplumda *kendini ifade edemeyenlerin* çoklu sesi olarak algılanmıştır. Göçmen yazınının amacı yabancılık duygusunu ve karşılaştıkları sorunları çözümleme deneyimlerini yansıtmak olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda Hamm’ın göçmen yazınına belirli bir zaman diliminin belgelendirilmiş hali olarak tanımladığına dikkat çekilir (Saka 2018: 1876).

Göç yazınının özellikle göç eden birinci kuşağın sıla özlemine daha doğrusu onu kaybetme duygusunu ve yol açtığı acıyı yazıya dökerek hafifletme çabasıyla oluştuğu söylenebilir. Böylelikle duyulan özlem daha dayanılır hale gelir ve geri dönme, dönebilme umudu kaybolmaz. Ancak Almanya’ya ‘konuk’ ya da ‘misafir’ olarak gelen ilk kuşağın torunlarının buradaki ikameti benimseyip kalıcı oldukları da unutulmamalıdır.

Necatigil’in Almanya Ziyareti ve Yüksel Pazarkaya

Toplumda yaşanan yalnızlık- dışlanmışlık duygusu, uyum sorunu, çalışma şartlarının zorlukları ve işyerindeki ayrımcılık konuları yalnızca göç eden birinci kuşağın kalemle sınırlı değildir. Göç yazınının Türkiye’de örnekleri olduğundan daha önce bahsetmiştik. Türkiye’de yaşayan yazarlar/şairler arasında en bilinenlerden olan Behçet Necatigil de işçi göçü olgusuna kayıtsız kalmamıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi işsizliğin ve ekonomik darboğazın üst seviyede hissedildiği bir dönemde birçok kişinin farklı hayaller kurmasına sebep olan Avrupa veya Almanya kavramının bu hayallere çıkan bir umut kapısı olarak algılanmıştır. Göç olgusu bu nedenle dar ve orta gelirli kesiminin büyük bir çoğunluğunu etkisi altına almış ve toplumsal bir gerçekliğe dönüşmüştür.

Necatigil’in şiirlerinde işlediği “*orta-fakir sınıf ev, aile çevreleri*” de bu toplumsal gerçekliğin merkezinde bulunan kesimin ta kendisidir. Necatigil şiirlerine konu olan kesimi aşağıdaki sözlerle açıklamaktadır:

Ben mum alevinde pervane gibi hep aynı odakta yazdım şiirlerimi: Ev ve her günkü yaşamalar. Rilke’nin Panter’i gibi aynı parmaklıklar içinde. Toplumun ve imkânlarımın bana bağışladığı dar dörtgende gözlerimi her açtıkça karşımda büyük bir şehrin orta-fakir sınıf ev, aile ve çevrelerini buldum. Benim bu güne kadar varmak istediğim gerçekler, hiçbir zaman bu sınırların ötesinde olmadılar. (Necatigil 1997: 47-48)

Necatigil'in göç olgusuna kayıtsız kalamayışı farklı birkaç sebebe daha bağlanabilir. Necatigil gerek şair gerek çevirmen olarak Alman edebiyatıyla yakından ilgilenmiş, hayatının belirli dönemlerinde kısa bir süre için de olsa Almanya'da bulunmuş ve Yüksel Pazarkaya ile yakın bir dostluk kurmuştur. Özellikle ilk kuşak göç yazınının en önemli temsilcilerinden olan Pazarkaya ile dostluğu göç temasından etkilenmesindeki etkenlerden biri sayılabilir. Çalışmanın devamında bu noktalara daha açık biçimde değinilecektir.

Necatigil'in Alman Dili ve Edebiyatına olan ilgisi lise yıllarında başlamıştır (Sarısayın 2001: 49). Yüksek Öğretmen Okulu'ndaki Türk Dili ve Edebiyatı öğrenimi esnasında ise Alman Filolojisi derslerine misafir öğrenci olarak katılmış ve nitekim edebiyat öğretmenliği sırasında Alman Dili ve Edebiyatı öğrenimine başlamış ve iki yıl süreyle devam ettirmiştir. Alman Filolojisindeki öğrenciliği esnasında dahi Almanca'dan çeviriler yapan Necatigil Temmuz 1937 yılında ilk defa Alman Akademik Değişim Servisi (DAAD) kapsamında burslu olarak Berlin Üniversitesi'nde dört aylık Almanca kursuna katılmıştır (Necatigil 2013: 1655).

1972 yılında Alman Akademik Değişim Servisi'nin (DAAD) davetlisi olarak bir kez daha Almanya'ya gittiğinde daha önce mektuplaştığı Yüksel Pazarkaya ile bir araya gelmiştir. Bu ziyaretin oluşum süreci Necatigil'in mektuplarına da yansıdığı görülmektedir:

Prof. Brands'ın dost aracılığı, olumlu sonuç verdi. [...]Deutscher Akademischer Austauschdienst üç aylık bir Almanya gezisine resmen çağırdı beni [...]. (Necatigil 2013: 2199)⁷

Bunun üzerine Necatigil Almanya'ya alışma sürecini hızlandırmak üzere Pazarkaya'dan bir istekte bulunmuştur:

Önce Stuttgart'a gelsem, bir süre, yabancılığımı hafifletebilirim herhalde. [...] Bütün arzular yıllar yılı Türkçe öğretmenliğimin dondurduğu, daralttığı ufkumu genişletebilmek, yani çağdaş Alman edebiyatı, özellikle şiiri üzerine bilgimi, görgümü arttırmak.⁸ (Necatigil 2013: 2199)

Necatigil Almanya'da bulunduğu üç aylık sürenin büyük bir bölümünü Stuttgart'ta Pazarkaya ile birlikte geçirmiş ve bu tanışıklık yakın bir dostluğa dönüşmüştür (Sarısayın 2001: 137).

Necatigil'in göçmen edebiyatında birinci kuşağın önemli temsilcilerinden olan Yüksel Pazarkaya ile olan yazışmaları, ki bu mektupların çoğu Almanya ziyaretinden sonra yazılmış mektuplardır, kişisel temennilerle birlikte ağırlıklı olarak Türk-Alman edebiyatına ilişkin kısa sohbet ve düşünceler üzerine gelişmiştir⁹. Stuttgart'ta beraber geçirdikleri dönemde üzerinde çalıştıkları edebiyat ve çeviri çalışmaları da bu mektuplarda karşımıza çıkan diğer konuları oluşturmaktadır.

⁷ Bkz. 6 Nisan 1972 tarihli Yüksel Pazarkaya'ya Mektup

⁸ Bkz. 6 Nisan 1972 tarihli Yüksel Pazarkaya'ya Mektup

⁹ Bkz. Yüksel Pazarkaya'ya Mektuplar (Necatigil 2013)

Behçet Necatigil, Gedichte/Şiirler-Texte in zwei Sprachen, Türkisch-Deutsch adlı çeviri kitabı (1972) Almancaya Pazarkaya tarafından kazandırılmış, şiir çevirilerinde Necatigil ve Pazarkaya birlikte çalışmıştır. Kitabın basımı Necatigil yurda döndükten sonra gerçekleşmiştir.

Necatigil 14 Temmuz 1972 tarihinde Almanya'dan eşine gönderdiği mektupta yukarıda bahsi geçen kitapla ilgili şu sözleri sarf eder: *Geceleri Yüksel'in çevirilerine bakıyoruz, kitap muhakkak çıkacak. Şan olsun!* (Necatigil 2013: 2009)

27 Temmuz 1972 tarihli mektupta ise kitap ile ilgili gelişmeler şu ifadelerle dile getirilir:

Şimdi gündüzleri Yüksel'in çevirdiği şiirlerin Türkçelerini daktiloya çekiyorum. [...] Muhakkak çıkacak bu kitap diyor Yüksel. Özel bir teknikle, teksir, foto-kopi şeklinde beşyüz tane bastırarak, onar mark fiyat koyacak. (Necatigil 2013: 2010)

Kitap daha sonra (4 Ağustos 1972) Yüksel Pazarkaya tarafından Türkçe yayın saati içerisinde (Saat 17:40-18:20 arası) Stuttgart radyosunda Necatigil'in *Gizli Sevda* şiiri de okunarak tanıtılmıştır (Necatigil 2013: 2013)¹⁰. Yaklaşık on gün sonra da basımı tamamlanmıştır.

Ancak *Konuk İşçi* şiirinin incelemesine geçmeden önce Necatigil'in şiir anlayışına ve üslubuna daha derin bir gözle bakmak gerekir.

Necatigil Üzerine Düşünceler ve *Konuk İşçi* Şiiri

Necatigil'in Doğu ve Batı edebiyatından etkilendiği düşünüldüğünde bu etkileşimin kendi şiirlerinde birleştirilmesi, şiirin evrenselliğini ortaya koyma çabasıdır (Aydoğdu 2019: 129). Rehanogulları'nın (2013) *Behçet Necatigil'in Poetikası Üzerine* adlı çalışmasında Necatigil'in “*şiirine konu aldığı bütün unsurlar hakikatin temsilcileridir*” düşüncesini (2013: 2199) ve “*hayata dair olan her şeyi anlatmaktan vazgeçmediğini*” (2013: 2200) vurgular. Bu bağlamda Necatigil'e göre aile, yaşam, ev, dostluk tüm yaşanmışlık şiirde var olmalıdır.

Pazarkaya bir söyleşisinde “*şiir yolda olmakla ilgilidir*” ifadesini “*Behçet Necatigil ile dersem: 'istif' sanatı başlar. Ona göre, şair dil bakkalıdır... Bu sonucu, bana bir defasında söylediği, şair olmasaydım, bakkal olurdum, sözünden eviriyorum*” şeklinde açıklamıştır (Taş 2017: 250).

Şiirin, zaman ve mekânın ötesinde, toplumsal değişimlerin yansımasındaki etki gücü yadsınamaz. Dervişoğlu'nun çalışmasında, özellikle 70'li ve 80'li yıllarda Almanya'ya işçi göçünü konu alan şiirler değerlendirilmiş ve bu konuyla ilgili “[...] *şiirler o zaman nasıl yaşadıklarını, neler düşünüp hissettiklerini iyi anlatan tanıklar olarak dikkat çekiyor*” tespiti yapılmıştır (2017: 110).

Bu tespit yukarıda Necatigil'in kendi şiirlerindeki odağı dile getirdiği ve tema çerçevesini çizdiği alıntıyla da örtüşmektedir. Dahası *Konuk İşçi* şiirinin 1972 yılındaki

¹⁰ Bkz. 4 Ağustos 1972 tarihli eşine mektup

Almanya ziyareti esnasında gerek Necatigil'in Pazarkaya ile gerçekleştirdiği edebiyat sohbetlerinden gerekse burada hissettiği duygular ve edindiği tecrübelerden türediği ya da beslendiği de söylenebilir. Zira Necatigil'in Stuttgart'ta Yüksel Pazarkaya ile birlikte olduğu dönemde eşine yazdığı bazı mektuplarda *Konuk İşçi* şiirindeki ifadelerle temel olabilecek satırlar da yer alır. Bu konuya çalışmanın devamında ayrıntılarıyla değinilecektir.

Üzerinde durulması gereken bir konu da Necatigil'in şiir dilidir. Necatigil, dili şiirin en önemli unsuru olarak görür. Yüzyıllar boyunca Türkçeyi işlemiş usta şairlerin dil tecrübelerinden ve zenginliklerinden yararlanmak gerektiğini savunur (bkz. Ay 2011: 8). Bu zenginlik dilin kullanım biçimidir. Necatigil de sözcükleri farklı anlamlarına çekerek farklı çağrışımlar yaratmayı benimsemiş bir ustadır (İleri 2015: 12).

Necatigil bu anlam oyununu şu sözlerle anlatır:

Şiirine göre; bir başlık, bir motif; teslim oluş veya isyanı, ümit veya ümitsizliği çeşitli yollardan değişik şekilde ifadeye yarar. Birbirine yakın manada isimler, sıfatlar, bir ima, bir hatırlatış; bir şiirin okuyucuya ne demek istediğini bulmamıza yeter birer ipucudur. (Ay 2011: 9)

Yani Necatigil şiirinde okuyucu bir bulmaca çözermişçesine dinç ve dikkatli olmalıdır. Şiiri farklı bir gözle okumalıdır ve çaba sarf etmelidir.

Necatigil için sözcüklerdeki çok anlamlılık oldukça önemli bir özelliktir. Kendisi bu olguyu bir örnekle aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

[...] küçük bir örnek: 'Karanlık içerler.' cümlesi ilk bakışta olağan, [...], yani düz bir söz. Ama böyle bir cümleyi biz, bir şiirde, yukarısını aşağısını ayarlayarak tabi, 'içerler' kelimesine üç anlam birden vererek kullandığımızı sezdirebiliriz. Yani 'içerler' 1) İçeriler, [...]. 2) İçerlemek [...] 3) [...]içmek [...] anlamına da gelir. (Ay 2011: 81-82)

<i>Konuk İşçi</i> ¹¹	<i>Gastarbeiter</i> ¹²
<i>Tez kurur yaz odaya asıyorum</i>	<i>Schnell trocknet Sommer im Zimmer</i>
<i>Çamaşır</i>	<i>Hänge ich die Wäsche auf</i>
<i>Kapılardan yavaşça geçiyorum</i>	<i>Leise trete ich durch Türen</i>
<i>Belki bir söz gelir.</i>	<i>Vielleicht kommt ein Ruffel!</i>
<i>Yabancılar geceleri çıkıyor</i>	<i>Ausländer gehen nachts aus</i>
<i>Boş sokaklar bizim</i>	<i>Leere Straßen gehören uns</i>
<i>Karanlıkta bir türkü</i>	<i>Ein Lied in der Dunkelheit</i>
<i>Gündüzleri görünmüyor.</i>	<i>Am Tag nicht zu sehen.</i>
<i>Bu sıkıntı akşamları</i>	<i>Diese Bedrückung am Abend</i>
<i>Özlemi, oç alması yurdun</i>	<i>Ist Heimweh Rache der Heimat</i>
<i>Kararmış, ağarmış</i>	<i>Verloschen ergraut</i>
<i>Döneriz bir gün.</i>	<i>Kehren heim wir eines Tages.</i>

¹¹ Behcet Necatigil, 1972, Yeni Dergi, Sayı: 98

¹² Yüksel Pazarkaya, Eine verwelkte Rose beim Berühren, 1988, Dağyeli Verlag, Frankfurt

Benzer bir çaba *Konuk İşçi* şiirinde de sezilmektedir. Dörder dizeli üç kıtadan oluşan şiirin ilk iki dizesi yakından izlendiğinde yukarıdaki alıntıda bahsedildiği gibi çok anlamlı bir kurgu fark etmek oldukça olasıdır. Ancak öncesinde şiiri

Tez kurur yaz odaya asıyorum/ Çamaşır dizelerinde odaya asılan çamaşırın mevsimin yaz olması nedeniyle çabuk kurduğu anlaşılacağı gibi farklı bir yorum elde etmek de mümkün olabilmektedir.

İkinci yorumun olgunlaşması adına şiirin başlığı olan *Konuk İşçi* kavramı ön plana çıkarılmalıdır. Temel olarak *gurbet* ve *özlem* kavramlarını çağrıştıran başlık göz önüne alındığında *yaz* sözcüğünün mevsim adı anlamından çıkarılıp (*mektup*) *yazmak* fiilinin emir kipinde kullanılması biçiminde alımlanarak *mektup yazılması isteğini* ifade ettiği varsayımında bulunmak bu iki dizeden elde edilecek çıkarımı tamamen değiştirmektedir. *Kurur* ifadesi de okuyucu tarafından *duyulan özlem nedeniyle dökülen gözyaşının kuruması* olarak tümlendiğinde anlatılmak istenen örtük anlam bir anda görünür olur. Bu durumda ilk dizenin ilk bölümünden *duygulanıp akıtacağım gözyaşım çabuk kurur, sen mektup yazmaya devam et* yorumunu çıkarmak ve uzakta olmanın üzüntüsünü ve vatana veya sevdiklerine duyulan özlemi saptamak mümkün olabilecektir.

Önemli bir diğer nokta ise dizelerin sentaktik kurgusudur. Bu kurgu da kendi içinde çok anlamlılığa etki etmektedir. *Çamaşır* sözcüğünün ikinci satıra aktarılması ilk ifadenin hem tek başına hem de çamaşır ifadesiyle birlikte değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır. Dolayısıyla bu iki dizeyi farklı biçimde bölmek ve anlam olarak farklı anlamlandırma olanakları doğurmaktadır. Bu yönelim şairin şiiri okuma biçiminde de kendini göstermektedir¹³. Örneğin: '*Tez kurur yaz*' duygulanıp akıtacağım gözyaşım çabuk kurur, sen mektup yazmaya devam et, '*yaz odaya asıyorum*' sen mektup yazmaya devam et, onları odaya asıyorum, '*odaya asıyorum/ çamaşır*' odaya çamaşır asıyorum, açıklamalarına yönlendirebilir. Bu ifade bize aynı zamanda dışarı çıkma, insan içine karışma korkusunu, dar alanda kendine aşına olanla güven bulma hissini vurguluyor.

Kıtanın son iki dizesini oluşturan '*Kapılardan yavaşça geçiyorum/ Belki bir söz gelir*' ifadeleri ise başlıkta da belirtildiği gibi '*konuk*' olmanın yani rahatsızlık vermekten kaçınma isteğinin bir göstergesi sayılabilir.

Necatigil bir mektubunda şu ifadeleri kullanmıştır: *Şimdi saat 19:00, akşam oluyor, sessizce çıktım dışarı, [...]*¹⁴ (Necatigil 2013: 2008)

Şiirdeki dizeler aynı zamanda bir tedirginliği de öne çıkarır. Bulduğu yeri benimseyememe, içselleştiremem ve bu ortama alışamama olgularını barındırır içinde. Zira insan tanımadığı veyahut alışmadığı ve kendisini yabancı hissettiği bir çevrede yaşar böylesi bir tedirginliği. '*Kapılardan yavaşça geçiyorum*' dizesi ise anlamsal bir boşluk doğurmaktadır. Çünkü *kapılardan geçme* eylemi kendi özelinde rahatsızlık verici bir olgu değildir; bu eylem ne bir gürültüye ne de *söz gelecek* bir rahatsızlığa gebe değildir. Bu nedenle de *konuk işçilerin* misafir(!) olarak buldukları ülkedeki insanların sebepsiz suçlamalarından bir kaçış çabası olarak yorumlanmalıdır. Bu da bizi ülke insanının konuk

¹³ Behçet Necatigil- *Konuk İşçi* (Kendi Sesinden)

¹⁴ Bkz. 6 Temmuz 1972 tarihli eşine mektup

işçilere doğrudan somut bir müdahaleyle olmasa da hoş ve misafirperver bakmadığı sonucuna götürür.

Bu kıtada genel anlamda hasret, özlem ve kendi kabuğuna çekilme duyguları ile oradaki varlıklarının hoş karşılanmaması düşüncesine atıf yapılmıştır.

Necatigil'in Almanya'da bulunduğu esnada eşine yazdığı kimi mektupta *Konuk İşçi* şiirindeki bazı ifadelerle temel olabilecek satırlar kullandığından bahsetmiştik. İkinci kıtanın ilk iki dizesi olan '*Yabancılar geceleri çıkıyor/ Boş sokaklar bizim*' ifadeleri ile benzeşen kullanım ve düşünceler aşağıdaki mektup alıntılarında belirginleşmektedir.

Gene akşam suları, saat altıya geliyor. Parkta oynayan çocuklar, birbirinden uzak sıralarda hallerinden belli çoğu yabancı, orta tabaka insanları.¹⁵ (Necatigil 2013: 2010)

Saat sekizde, sekiz buçukta caddelerde kimse kalmıyor [...].¹⁶ (Necatigil 2013: 2010)

[...] yazamadım. Parkıma gelemedim çünkü. Size başka yerden yazamam, park sessiz, akşamları daha da ıssızlaşıyor. İşte gene saat yediye geliyor.¹⁷ (Necatigil 2013: 2013)

İkinci kıtadaki ilk iki dizenin Necatigil'in yaşadığı Almanya tecrübelerinden ve gözlemlerinden etkilenmemiş olması oldukça düşük bir ihtimal olarak görülmelidir.

İkinci kıtanın ikinci dizesinde kullanılan iyelik zamirinin de (*bizim*) Almanya'ya göç eden herkesin ve bu durumda Türklerin ortak hüznü ve soyutlanmışlıklarını betimlemek için kullanıldığı düşünülebilir.

'*Karanlıkta bir türkü/ Gündüzleri görünmüyor*' dizeleri bize ancak gece karanlıkta, kimsenin olmadığı bir anda ortaya çıkma cesareti bulabilen öz kültürün gündüz zamanlarında kapalı bir alana, dört duvar arasına sığındığını ifade etmektedir. Başka deyişle dizenin özünü kendi kültürel özgürlüğünü toplum içinde yaşayamayan ve yabancı bir kültürün gözlerinden uzaklaşmaya çalışan bireyler oluşturmaktadır. Kastedilen kültürel çatışma, kültür şoku ve yabancılaşma kavramlarıdır.

Bu dizelerdeki '*türkü ve görünmüyor*' sözcükleri de dikkat çekicidir. Türkü kendini bir söz ve melodi bütünü olarak gösterir ve dolayısıyla da dizenin devamındaki '*görünmüyor*' ifadesi şiire aslında '*duyulmuyor*' biçiminde yansımış olmalıydı. Bu anlamsal (bilinçli) bozukluk şairin bu dizelerde okuyucunun yorumuna açık bir alan bıraktığı biçiminde yorumlanabilir. Nedeni ise şairin yukarıda da bahsettiğimiz çok anlamlı sözcükleri kullanma biçimidir. Bu nedenle dizedeki '*türkü*' sözcüğü *Türk'ü* biçiminde de okunarak dizeden "karanlıkta bir Türk'ü görmek mümkündür ancak bu Türk gündüzleri görünmüyor" anlamı da alımlanabilmektedir.

Üçüncü kıtanın ilk dizesi '*Bu sıkıntı akşamları*' yine Necatigil'in mektuplarında karşılık bulmaktadır.

Akşam saatleri hüznü veriyor, günün yorgunluğu keskinleştiriyor duyarlığı.¹⁸ (Necatigil 2013: 2010)

¹⁵ Bkz. 27 Temmuz 1972 tarihli eşine mektup

¹⁶ Bkz. 27 Temmuz 1972 tarihli eşine mektup

¹⁷ Bkz. 4 Ağustos 1972 tarihli eşine mektup

¹⁸ Bkz. 27 Temmuz 1972 tarihli eşine mektup

Bu alıntıdaki ‘*keskinleştiriyor duyarlığı*’ ifadesi ise şiirin bir sonraki dizesinde de (*Özlemi, öc alması yurdun*) vurgulanan vatan özlemini temellendiriyor. Çünkü aynı mektubun sonraki cümlesinde Necatigil yine caddelerin sessizliğinden bahsederek üstü kapalı biçimde İstanbul’a duyduğu özlemden bahsediyor.

Nerede İstanbul’un gece yarılarna kadar sürüp giden gürültüsü.¹⁹ (Necatigil 2013: 2010)

‘*Kararmış, ağarmış*’ dizesi yine iki yönlü kullanılabilen bir dize olarak göze çarpar. İfade hem önceki dizeye hem de sonraki dizeye bağlanabilmektedir. Önceki dizeye bağlandığında *yurdun intikam alması* olarak bakılan *özlemin* gölgede kalmış, azalmış (*kararmış*) ve eskimiş ama yok olmamış (*ağarmış*) olduğu yorumu yapılabilirken, sonraki dizeye bağlı olarak okunduğunda ise yıpranmış (*kararmış*) ve yaşlanmış (*ağarmış*) biçimde bir gün yurda geri dön-en/-me ihtimali olan Türkleri betimlediği düşünülebilir.

Son dize ‘*Döneriz bir gün*’ aslında kendi içinde “Döner miyiz?” sorusunu sordurmaktadır okuyucuya. Avrupa özellikle Almanya yolculuğu biraz veya yeteri kadar para kazanıp yurda dönmek üzerine kurulu olan bir serüven olarak algılanmıştır hep. Ancak bu yolculuğa çıkan çoğu kişi bu düşüncesini uygulamaya dönüştüremeden zamanın akışına kapılıp bu yabancı ülkede kalmış sonraki nesillere yurt belletmiştir.

Sonuç

Necatigil’in *Konuk İşçi* adlı şiiri “*toplumsal bir yaranın, batıya işçi göçünün bir ağıtı*” olarak tanımlanır (Uyguner 1980: 84).

Şiir o dönemde yaşanan duygu durumunu özetler niteliktedir. Şiirin anlam yükünü taşıyan ise *Konuk İşçi* başlığıdır. Hata yapıp fark edilme, toplum içinde kabul görmeme korkusu, bundan dolayı kimselerin olmadığı boş sokaklarda bulunma ve bununla avunma zorunluluğunu beraberinde getirir. Şair yalnızlık, yeni yaşama yabancılık, dışlanmışlık, tedirginlik duygu durumlarını ve vatana, sevdiklerine olan özlemi şiirine kendi üslubu, dili ve biçimiyle ustaca yansıtmıştır.

İnceleme sonucunda, Alman Akademik Değişim Servisi’nin (DAAD) burs desteğiyle 1972 yılında Almanya’ya giden Necatigil’in, *Yeni Dergi* adlı sanat dergisinde yayınlanan *Konuk İşçi* (1972) şiirinin, Konuk (Misafir) İşçi Edebiyatı diye adlandırılan dönem eserlerinin içerisinde değerlendirilebileceği çeşitli tespitlerle açıklık kazanmıştır. Gerek şiirin adı gerekse işlediği konu ve tema ile yayımlanma tarihi bunu mümkün kılmaktadır.

Şiirin bu Almanya ziyareti esnasında gerek Necatigil’in Pazarkaya ile gerçekleştirdiği edebiyat sohbetlerinden gerekse burada hissettiği duygular ve edindiği tecrübelerden türediği ya da beslendiği de ulaşılabilir bir tanıdır.

Göç yazınının başka bir ülkeye göç edenlerin eserleriyle hayat bulduğunu vurgulamıştık. Ancak göç yazınının sadece yabancı bir ülkede bulunarak edebiyata katkı yapan yazarlarla da sınırlandırılması doğru değildir. Bir furyaya dönüşen bu göç olayı o

¹⁹ Bkz. 27 Temmuz 1972 tarihli eşine mektup

dönemde göç edenler kadar geride kalanları da etkilemiştir. Göç dalgası işsizliğin ve ekonomik zorlukların üst seviyede hissedildiği bir zamanda birçok kişinin farklı hayaller kurmasına sebep olmuştur. Toplumun büyük bir kısmını etkisi altına alan göç furyası Türk edebiyatına da yansımış, Türkiye’de bulunan kimi yazar ve şairler de göç yazınına katkıda bulunmuştur. Bunlardan biri de Behçet Necatigil’dir (*Konuk İşçi (1973)*, *Ayrılık Destanı (1975)*). Dervişoğlu’nun çalışmasında, özellikle 70’li ve 80’li yıllarda Almanya’ya işçi göçünü konu alan şiirler değerlendirilmiş ve bu konuyla ilgili “[...] şiirler o zaman nasıl yaşadıklarını, neler düşünüp hissettiklerini iyi anlatan tanıklar olarak dikkat çekiyor” tespiti yapılmıştır (2017: 110). Necatigil de kısa bir süre Almanya’da kalmış olmasına karşın *Konuk İşçi* şiirinde aynı duygu durumlarını işlemiş ve Türk şiirinin bir temsilcisi olarak göç yazınına katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Abadan, Nermin** (1964): *Batı Almanya'daki Türk İşçileri Ve Sorunları*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Ay, Arif** (2011): Behçet Necatigil'le Röportaj. *Tuti Edebiyat Dergisi*, 2(5), 5-12/78-83.
- Aydoğdu, Yusuf** (2019): Hayata Eşyalardan Bakan Bir Şair: Behçet Necatigil. A. C. Issı, & M. Özgener (Dü) içinde, *Şiir Kuran Nesnelere*. Ankara: Hece Yayınları, 129-164.
- Dahnen, Josef/ Kozłowicz, Werner** (1963): *Ausländische Arbeitnehmer in der Bundesrepublik*. Stuttgart: Kohlhammer.
- Dervişoğlu, Efnan** (2017): Türk Şiirinde Almanya'ya İşçi Göçü Olgusu. A. Tilbe, S. Bosnalı, & Y. Topaloğlu (Dü) içinde, *Göç Konferansı 2017-Seçilmiş Bildiriler*. London: Transnational Press, 109-116.
- Frieder, Günther** (2006): *Heuss auf Reisen: die auswärtige Repräsentation der Bundesrepublik durch den ersten Bundespräsidenten*. Münih: Franz Steiner Verlag.
- Günay Köprülü, Sevtap** (2020): Almanya'da Yaşayan Türklerin Yazınsal Eserlerinde Tema ve Dil Değişimi. *Söylem Filoloji Dergisi*, 5(1), 40-48.
- Hofmann, Michael** (2006): *Interkulturelle Literaturwissenschaft: eine Einführung*. Paderborn: Fink.
- Hunn, Karin** (2005): "Nächstes Jahr kehren wir zurück ...": die Geschichte der türkischen "Gastarbeiter" in der Bundesrepublik. Göttingen: Wallstein Verlag.
- İleri, Selim** (2015): *Kırık İnceliklerin Şairi. Behçet Necatigil*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Jamin, Mathilde** (1998): Die deutsche Anwerbung: Organisation und Größenordnung. A. Eryılmaz, & M. Jamin (Dü) içinde, *Fremde Heimat - Yaban, Silan Olur: eine Geschichte der Einwanderung aus der Türkei - Türkiye'de Almanya'ya Göçün Tarihi*. Essen: Klartext-Verlag.
- Kalkan, Hasan Kazım** (2017): Konuk İşçi Edebiyatından Kültürlerarası Edebiyata Evrilen Adlandırma Sürecine Tarihsel Bir Bakış. T. Balcı, O. Holzapfel, & E. Serindağ (Dü) içinde, *Schriften zur Sprache und Literatur* (s. 190-198): London: IJOPEC.
- Kiel Institut für Weltwirtschaft**. <https://www.ifw-kiel.de/de/institut/ueber-das-ifw-kiel/geschichte/praesidenten-des-ifw-kiel/fritz-baade/> (Son Erişim 20.12.2022)
- Necatigil, Behçet** (1972): *Gedichte/Şiirler-Texte in zwei Sprachen*. (Y. Pazarkaya, Çev.) Stuttgart: Hattusa Verlag.
- Necatigil, Behçet** (1997): *Bile/Yazdı*. İstanbul: YKY.

- Necatigil, Behçet** (2013): *Bütün Eserleri*. (M. Yalçın, Dü.) Ankara: YKY.
- Necatigil, Behçet** (2022): Behçet Necatigil- Konuk İşçi (Kendi Sesinden). <https://www.youtube.com/watch?v=AOMWbmPkLT0> (Son Erişim 05.01.2022)
- Reyhanoğulları, Gökhan** (2013): Behçet Necatigil'in Poetikası Üzerine. *Turkish Studies*, 8(1), 2189-2203.
- Saka, Nalan** (2018): Almanya'daki Türk Göçmen Yazınına Kavramsal Bir Yaklaşım. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(Özel Sayı), 1875-1888.
- Sarısayın, Ayşe** (2001): *Çok Şey Yarım Hala*. İstanbul: YKY.
- Şölçün, Sargut** (2000): Literatur der türkischen Minderheit. *Interkulturelle Literatur in Deutschland*. içinde Stuttgart: J.B. Metzler, 135-153.
- Taş, Seda** (2017): Göç(er) Edebiyatı Yazarı Yüksel Pazarkaya ile Söyleşi. *Göç Dergisi*, 4(2), 247-252.
- Uyguner, Muzaffer** (1980): Necatigil ve Toplumculuk. *Türk Dili Aylık Yazın Dergisi*(341), 79-84.
- Zengin, Erkan** (2010): Türk-Alman Edebiyatına Tarihsel Bir Bakış ve Bu Edebiyata İlişkin Kavramlar. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(12), 329-349.